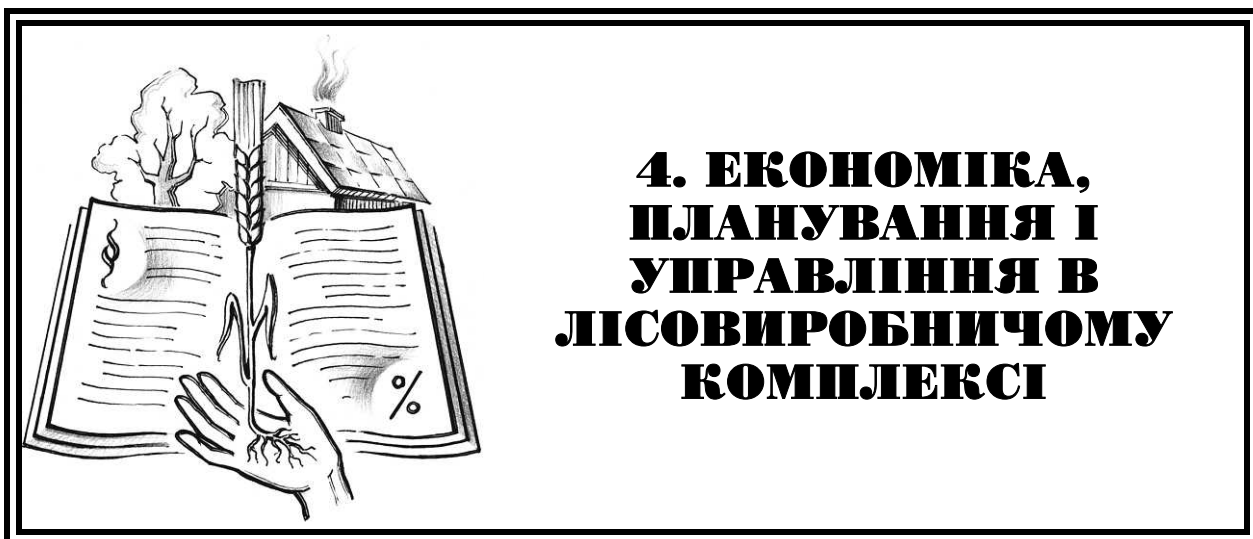

УДК 330.342: 303.725.2

Проф. Б.В. Кульчицький, д-р екон. наук –
ЛНУ ім. Івана Франка

ПОТРЕБИ У КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Аналізуються зміст та зміна системи потреб як стимулів творчої економічної діяльності. Обґрунтована авторська концепція, яка пояснює взаємозв'язок матеріальних і духовних потреб та економічної діяльності, економічної культури, що органічно синтезується у творчості і остаточно виявляється у становленні і функціонуванні певного типу економічної системи суспільства.

Ключові слова: потреби, економічна діяльність, творча діяльність, економічна культура, економічна система суспільства.

Prof. B.V. Kul'chyts'kyi – LNU named after Ivan Franko

Needs in evolution context of economic systems

Analyse maintenance and needs system change as stimuli of creative economic activity. Substantiated author conception, which accounts for intercommunication of material and spiritual needs and economic activity, economic culture, that organically synthesizes in creation and definitively appears in formation and functioning of specific type of economic society system.

Keywords: needs, economic activity, creative activity, economic culture, economic society system.

Найважливіше місце серед багатьох стимулів економічної діяльності як творчого процесу посідають потреби [12, С. 28-56; 13, С. 118-142]. Головна рушійна сила розвитку економічних систем суспільства – людина – одночасно є суб'єктом системи економічних інтересів, спрямованих на задоволення відповідних потреб. Потреби – це відчуття нестачі чогось, що необхідне для підтримання життєдіяльності й розвитку людської особистості [5, С. 32].

У розумінні людських мотивацій неабияка роль належить неекономічним чинникам, на чому ми наголошували у попередньому підрозділі нашого дослідження, зокрема, при розгляді поглядів на економічні системи І. Вернадського, М. Бунге і, особливо, М. Туган-Барановського. Як зазначає С. Злупко, в останні роки XIX ст. М. Туган-Барановський опублікував низку праць, в яких заперечував одностороннє трактування людських інтересів і мотивацій, надавав великого значення соціальним та психологічним чинникам в

економічному розвитку. М. Туган-Барановський виділяв п'ять груп потреб: 1) фізіологічні потреби у безпосередній підтримці життя й почуття спадковості; 2) статеві потреби; 3) симптоматичні інстинкти і потреби; 4) альтруїстичні потреби; 5) потреби, не основані на практичних інтересах [6, С. 21].

Завдяки своїй суб'єктивно-об'єктивній основі та універсальній природі потреби визначають всі інші стимули діяльності. Чималу роль у перетворенні потреб у головний стимул економічної діяльності як творчого процесу відіграла їхня властивість безперервно зростати, збагачуватися і, таким чином, розширювати сферу впливу. Глибинна природа людських потреб така, що, перебуваючи у постійному розвитку, вони або випереджують рівень суспільного виробництва, або просто якісно змінюються. Це призводить до зіткнення суб'єктивно бажаного з об'єктивно можливим. З цього приводу Г. Гегель зазначав, що потреба є суперечністю, яка має місце всередині самого живого об'єкту і переходить у діяльність заперечення цього заперечення [3, С. 383]. Бажання, потреби, інтереси людини завжди перебувають у стані безперервного руху, зміни. Вони штовхають людину до невідомого, нового, відкриваючи на шляху подолання перешкод нові стимули і джерела матеріального виробництва, наукової творчості.

Нова потреба є виразом незадоволення старої, навіть її запереченням. Але ця суперечність стає плідною тільки тоді, коли стара потреба витісняється більш багатого, розвинутою потребою, що веде до чогось більш вагомого. Думка і воля сприймаються як безпосередні стимули до дії, але насправді вони лише цілеспрямовуючі фактори при переході від потреби до її задоволення. Людська культура у своєму розгорнутому вигляді постає як опрідметнений світ матеріальних, соціальних і духовних потреб, породжених самою практикою. Підвищення, збагачення, саморозвиток цих потреб є невичерпним джерелом прогресу людської, економічної діяльності. Отже, всю історію світової культури, яка об'єктивована у матеріальних і духовних цінностях, можна розглядати як матеріально-речове втілення еволюції людських потреб [7, С. 67].

Особливостями вияву об'єктивного закону зростання потреб у розвинутих економічних системах, як слушно зазначає П. Єщенко, є те, що, з одного боку, відбувається перехід від масового виробництва і споживання до індивідуалізованого виробництва і споживання. Наприклад, люди хочуть різноманітніше одягатись, враховуючи особливості своєї зовнішності, віку, професії і т.п. А з іншого боку, індивідуальні потреби, які динамічно розвиваються (творчі види праці, фізична культура і спорт, забезпечення чистоти довкілля, збереження миру), можуть бути реалізовані лише на колективній основі, спільною діяльністю колективів, людей певного регіону, всієї планети. Отже, відбувається одночасний процес індивідуалізації та колективізації потреб [2, С. 32-33].

Потреби виступають джерелом активності особистості. Як обґрунтовано вважає В. Лагутін, розвиненість матеріальних і духовних потреб людини зумовлює її активність в економічній системі, бажання ефективно працювати і добре заробляти. Прагнення до високого рівня споживання є сильним стимулом для працівників. Взагалі, постійне прагнення людей до кращого і більшого – характерна риса активних прогресуючих суспільств. Проте сус-

пільство далеко не завжди може створити умови, які б забезпечили всім відповідну ефективність праці і високий заробіток, особливо погіршується ситуація під час кризи [11, С. 66]. Водночас, як переконливо підкреслюють Т. Герет і Р. Клоноскі, саме суспільство є засобом для досягнення справжньої досконалості особи, навіть якщо його вплив не є безпосереднім [4, С. 13].

У людини процес задоволення потреб відбувається як доцільна, цілеспрямована економічна діяльність. Усвідомлюючи мету суб'єктивно, – як потребу, людина приходить до висновку, що її задоволення можливе тільки через здійснення мети. Це дає їй змогу зіставити свої суб'єктивні уявлення з об'єктивним змістом мети шляхом пошуку засобів оволодіння метою як об'єктом. Динаміка потреб виявляється у переході від усвідомлення мети як умови економічної діяльності до мобілізації засобів, з допомогою яких відбувається оволодіння цією ж об'єктивованою метою. Вирішальну роль у народженні потреби має конфлікт між засвоєним досвідом і предметною актуалізацією цього досвіду, що виражається у предметній, економічній дії. Тобто потреба є динамічною формулою включення предмету до контексту особистості.

Потреби детермінуються природними, соціальними, культурними умовами, в яких живуть люди. Той факт, що між появою потреби та її задоволенням минає якийсь час, інколи досить тривалий, свідчить про складність і багатоступеневість опосередкованого зв'язку між ними у процесі становлення економічної діяльності і загальної та економічної культури. Зміна потреб неминуче супроводжується зміною способів їх задоволення. Це – закономірність розвитку економічної діяльності як творчого процесу, завдяки чому людство невпинно рухається по висхідній.

При дослідженні потреб виникає непросте питання про причини появи принципово нових потреб, наприклад, у новій науці чи новій парадигмі, у новому виді послуг, життєвих благ, які спочатку можуть видаватися навіть безглуздими. Як правило, це пояснюється постійним бажанням змінити існуюче, перестрибнути межі відомого, звичного, стабільного, подолати рутину і нагромаджену втому від одноманітності. Але це стосується в основному психологічних аспектів економічної діяльності. Водночас потрібно зазначити, що людина акумулює у собі інформацію з багатьох місць, з різних джерел і, переробляючи, переосмислюючи її як творча особистість, знаходить краще, більш доцільне вирішення проблеми. Вбираючи різні зміни мінливого світу, людина сама стає генератором нових змін [8, С. 50]. При цьому, як слушно зазначає Б. Гаврилишин, "у міру розширення спектра потреб їх задоволення не піддається кількісній оцінці, проте вони не втрачають своєї значущості. Основними "мірилами" життєздатності суспільства стають рівень поінформованості людей, почуття їх значущості, корисності, приналежності до суспільного організму, задоволеності життєвими здобутками і перспективами, тим, що сталося і що здається бажаним" [1, С. 214].

Потреба у процесі свого задоволення внаслідок економічної діяльності людини стає метою її творчості. Людина має здатність довільно ставити собі цілі, а культура, у т.ч. економічна, виникла внаслідок реалізації здатності ставити будь-які цілі взагалі. Найважливішою рисою творчої особистості є

те, що вона повніше, яскравіше і більш сучасно, ніж інші, може висловити назрілі потреби суспільства, його економічної системи, вона швидше досягає мети, до якої вже прагнуть багато людей, і цим неначе вказує шлях усім.

Творчість органічно пов'язана з пізнанням, відображенням економічної дійсності, законів її розвитку і функціонування. Відображення є основою творчості. Розкриваючи у процесі творчості можливості нових зв'язків речей економічної дійсності, людина тим самим поглиблює свої знання про цю дійсність. Отже, творчість виступає формою пізнання економічної дійсності. Кожний акт творчості є актом подальшого пізнання економічної системи суспільства. Пізнання здійснюється не тільки у процесі відображення дійсності, але й у створенні проекту нової економічної дійсності. Творчість можна охарактеризувати як вищий ступінь економічної діяльності людини, яка є первинною щодо усіх інших видів людської діяльності.

Творчість являє собою єдність духовної і матеріальної творчості. При цьому ідеальне перетворення передуює матеріальному. Створення проекту, моделі майбутньої економічної дійсності, концепції наукової ідеї, творчого задуму відбувається у процесі мислення, включаючи рівень свідомості і підсвідомості, а матеріалізація, опредметнення цих ідей, планів, задумів реалізується у процесі економічної практики. У такій схемі виявляється єдність духовної і матеріальної творчості.

Дослідження потреб у контексті еволюції економічних систем включає з'ясування змісту та особливостей економічної культури, яка "працює" в економічній сфері суспільного буття, виконуючи свої специфічні функції. Економічна культура обіймає ті норми й цінності, які виникають з потреб самого господарства. У цьому розумінні економічна культура є сукупністю професійних знань і навичок, норм господарювання, цінностей, символів і знаків, необхідних для здійснення самоідентифікації та виконання економічних ролей суб'єктами економічної діяльності.

Економічна культура впливає на економічну систему через поведінку суб'єктів господарювання, що мають власну економічну свідомість та економічний спосіб мислення. Економічна культура включає поведінкові стереотипи та економічні знання в їхньому ціннісному та інструментальному аспектах. Іншими словами, економічну культуру можна визначити і як способи діяльності, якими суспільство адаптується до економічних умов свого існування.

На порозі третього тисячоліття економічна культура включає таку істотну складову, якою є екологічна свідомість і культура [9; 10]. Стверджуючи нагальність засвоєння суспільною свідомістю екоцентристської системи цінностей та настанов, ми усвідомлюємо важливість екологічної культури у процесі становлення і трансформації економічної системи суспільства. У підґрунтя формування сучасної екологічної культури повинні бути покладені насамперед орієнтованість на екологічну доцільність і безпеку, відсутність протиставлення людини і природи, сприйняття природних об'єктів як повноправних партнерів у взаємодії з людиною.

Таким чином, взаємозв'язок матеріальних і духовних потреб та економічної діяльності, економічної культури, що органічно синтезується у твор-

чості і остаточно виявляється у становленні і функціонуванні певного типу економічної системи суспільства, можна висловити такою умовною логічною схемою: потреба людини – її задоволення шляхом економічної діяльності як творчого процесу на базі певної економічної культури – існування відповідного типу економічної системи суспільства.

Література

1. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє: до ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові: Пер. з англ. – К.: Основи, 1993. – 238 с.
2. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії. – К.: Вища школа, 1995. – 471 с.
3. Гегель Г. Энциклопедия философских наук: Пер. с нем. – М.: Наука, 1974, т. 1. – С. 375-388.
4. Герет Т.М., Клоноскі Р. Дж. Етика бізнесу: Пер. з англ. – К.: Основи, 1999. – 214 с.
5. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка/ За ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. – К.: Альтернативи, 2001. – 716 с.
6. Злупко С.М. Наукові новаторства Михайла Туган-Барановського і його "Основи політичної економії"// Проф. М.І. Туган-Барановський. "Основи політичної економії". Наук. редактор, автор передмови і вступної статті С.М. Злупко. – Львів: Вид. центр Львівського НУ ім. Івана Франка, 2003. – С. 7-42.
7. Кульчицький Б.В. Економічні системи суспільства: теорія, методологія, типологізація. Монографія. – Львів: Вид. центр Львівського НУ ім. Івана Франка, 2003. – 352 с.
8. Кульчицький Б. Категорія діяльності у філософії. – Львів: Львівська консерваторія, 1993. – 61 с.
9. Кульчицький Я.В. Проблеми формування соціально-екологічних суспільних відносин у контексті трансформації сучасних еколого-економічних систем. Монографія. – Львів: Камула, 2005. – 144 с.
10. Кульчицький Я.В. Еколого-економічні системи (проблеми теорії і методології дослідження). – Львів: УкрДЛТУ, 2003. – 64 с.
11. Лагутін В.Д. Людина і економіка: Соціоекономіка: Навч. посіб. – К.: Просвіта, 1996. – 336 с.
12. Maslow A. Motivation and Personality. – N.Y.: Harper and Row Publ, 1970. – 325 p.
13. Parsons T., Smelser N. Economy and Society: A Study in the Integration of Economic and Social Theory. – L.: Routledge and Kegan Paul, 1966. – 452 p.

УДК 338.242.2:330.42

Доц. О.В. Гошовська, канд. екон. наук;

проф. Ж.В. Поплавська, д-р екон. наук – НУ "Львівська політехніка"

ЗВ'ЯЗОК СТІЙКОСТІ РОЗВ'ЯЗКІВ СИСТЕМИ РІВНЯНЬ ДИНАМІЧНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ З УМОВОЮ РЕАЛІЗАЦІЇ СИНЕРГІЧНОГО ЕФЕКТУ

Розглянуто можливості використання схеми дослідження стійкості розв'язків системи рівнянь динаміки економічної системи з метою визначення оптимальних параметрів її функціонування.

Doc. O.V. Hoshovska; prof. Z.V. Poplavska – NU "Lvivska Polytechnika"

Connections between stability of economic union dynamic model solutions and synergy implementation conditions

The article investigates possibilities of applying the algorithm of analyzing differential equations solutions stability for dynamic economic systems in order to define its optimal functioning parameters.